

PAPER DETAILS

TITLE: DIYARBAKIR'DA DINI GRUPLAR VE DIN ANLAYISLARI

AUTHORS: Abdussamet KAYA

PAGES: 19-34

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1716467>

Dr. Öğretim Üyesi Abdussamet Kaya

Dicle Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
abdusamet.kaya@dicle.edu.tr

DİYARBAKIR'DA DİNİ GRUPLAR VE DİN ANLAYIŞLARI

Öz

Toplumu anlamanın en işlevsel yollarından biri toplumsal grupları incelemektir. Dini gruplar da araştırmacıya toplumun dini hayatı hakkında fikir verirler. Bu çalışmada Diyarbakır'daki dini gruplar, din anlayışlarının çeşitliliğini gösteren bir örneklem üzerinden nitel bir yöntem ile ve kesitsel bir araştırma çerçevesinde incelenmişlerdir. Dini grup çeşitliliği konusunda ayrıcalık taşıyan Diyarbakır, tarihi kültürel hafızasında, günümüzde olduğundan farklı olarak, etnik ve kültürel çoğulculuğu barındıran bir şehirdir. Günümüzde Diyarbakır'da cemaat, tarikat, sivil toplum kuruluşu olarak yüzlerce dini grup faaliyet göstermektedir. Bunlar toplumun dini hayatı üzerinde çeşitli düzeylerde etkiye bulunmaktadır. Diyarbakır'da sufilikten Selefilğe kadar çok çeşitli din anlayışlarına sahip dini gruplar mevcuttur. Bu grupların din anlayışları, birçok boyutta ayrışırken, bazı konularda ise birbirine oldukça yakındır. Kadın konusunda bütün dini gruplar modernizm karşıtlığında birleşmektedirler. Dinde çoğulculuk meselesinde çoğunlukla Ehl-i Sünnet inancını kabul edilebilirlik sınırı olarak gören dini gruplar, dini çoğulculuk bağlamında İslam'ı, hakikati temsil eden tek din olarak kabul etmektedirler. Müslümanların geleceği konusunda ise çoğunlukla iyimser bir tutum içindedirler.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Dini Gruplar, Din Anlayışı, Kadın, Çoğulculuk.

RELIGIOUS GROUPS IN DIYARBAKIR AND THEIR UNDERSTANDING OF RELIGION

Abstract

One of the most functional ways to understand society is to study social groups. Religious groups also give the researcher insight into the religious life of the community. In this study, the religious groups in Diyarbakır were examined with a qualitative method and a cross-sectional study through a sample showing the diversity of religious understandings. Diyarbakır, which is privileged in terms of religious group diversity, is a city that hosts ethnic and cultural pluralism in its historical cultural memory unlike today. Today, there are hundreds of religious groups operating in Diyarbakır as congregations, sect and non-governmental organizations. They influence the religious life of society at various levels. There are religious groups in Diyarbakır with a wide range of religious understandings, from sufism to Salafism. While the religious understanding of these groups diverges in many dimensions, on some issues they are very close to each other. All religious groups are united in opposition to modernism regarding women. On the issue of pluralism in religion, religious groups who often regard Ahl al-Sunnah's understanding of Islam as the limit of acceptability, regard Islam as the only religion that represents the truth in the context of religious pluralism. They are mostly optimistic about the future of Muslims.

Keywords: Diyarbakır, Religious Groups, Understanding of Religion, Woman, Pluralism.

Giriş

Grupların araştırılması aracılığıyla toplumun anlaşılması çabaları sosyolojide önemli bir yere sahiptir. Toplumsal grupların sosyolojik olarak araştırılması, toplumun anlaşılmasında bir barometre işlevi görür. Bu durum dini toplumsal yapı ve işleyişin anlaşılması için de geçerlidir. Özellikle kitle toplumunda, dönüşümlerin en önemli aktörü konumunda olan dini grupların (Mendras, 2014: 261) incelenmesi, dini hayata ve din ve toplum ilişkilerine analitik olarak bakabilme imkânı sağlar.

Sosyolojik olarak dini grup kavramı, bir toplum içinde farklılaşan dini oluşumları ifade eder (Çelik, 2013: 280). Dini gruplar, toplumsal grupların özel bir türünü oluştururlar (Akyüz, 2016: 66). Dinî gruplaşmalara tüm toplumlarda rastlanmıştır (Taplamacıoğlu, 1963: 75-77). İnsanlar, sosyal bir varlık olmaları veya güçsüzlüklerini telafi etme gibi sosyo-psikolojik nedenlerle dini gruplara dâhil olurlar (Büyükkara, 2015: 316). Bütün din, ideoloji veya düşünce hareketleri, kurumsallaşıp yayılmaya başladıktan sonra sosyolojik bir gerçeklik olarak kilise, mezhep, tarikat ya da çeşitli hizipler halinde kollara ayrılırlar (Kurt, 2012 : 154). Dinler başlangıçta kendi toplumsal çevrelerinde küçük bir dini grup olarak ortaya çıkarlar. Karizma sahibi peygamberler veya din önderleri etrafında bir dini hareket veya grup olarak ortaya çıkan dinler, zamanla yaygınlaşarak hâkim din haline gelirler. Bir süre sonra dini tecrübenin çoğullaşması ve zenginleşmesi, siyasi, kültürel, sosyal farklılaşmaların artması gibi nedenlerle büyük dinler içinde alt dini gruplar, fırka ve mezhepler ortaya çıkar (Çelik, 2013: 280).

Dini gruplar, din ve toplum arasındaki etkileşimin temel bir soysal formu olarak ortaya çıkarlar. Dindarlığın temel boyutlarından biri, müminin bir cemaat içinde yaşama ve birlik oluşturma özelliğinde tezahür eder. Bu bakımdan dinler, genelde mensuplarından kardeşleşmiş bir cemaat ve en üst düzeyde bir ümmet oluşturmalarını talep ederler (Çelik, 2013: 277). Sosyal hayatta din, daima bir topluluk, cemaat, ümmet veya bir grup ya da insan topluluğu içinde hayat bulur (Günay, 2005: 261).

Dini gruplar içinde veya gruplar arasında, niteliğinde, toplumsal koşulların etkili olduğu bir rekabet ve çatışma söz konusudur (Simmel, t.y.:212-213). Bir dinin çeşitli gruplara ayrılması ilk bakışta olumsuz bir gelişme olarak görülebilir. Ancak bu gruplaşma, rekabet ve çatışmalar, temel ilke ve esasları sarsılmadığı sürece bir dinin çözülmesinin değil, aksine iç canlılığı ve dinamizminin emaresini oluştururlar (Freyer, 1964: 59).

Bir dini hareket genellikle karizmatik bir şahsiyetin etrafında bazı tecrübelerin paylaşımıyla gelişir. Böylece oluşan ilk cemaat din önderinin şahsiyetinden ve kutsalla irtibatından kaynaklanan aşkın ve karizmatik bir otoriteyle biçimlenir. Karizmatik otorite, din önderinin şahsi değeri, kutsal, tarihi ve örnek karakteri üzerine temellenir. Ancak önderin vefatı ve karizmatik egemenliğin sona ermesi sonrasında dini grubun yapısında da bazı değişiklikler ortaya çıkar. Dini önderin vefatıyla dini grubun parçalanma veya dağılma tehlikesi, karizmatik lidere en yakın ilk çevrenin çabasıyla önlenir. Dini cemaatin devamını sağlamak amacıyla kurucu şahsiyetin kaybolan karizması yerine, dini inançlar, ritüeller ve öğretilerin kurumsallaşması süreci başlar. Bu süreçte sözlü gelenekler yazıya ve kitaba dönüştürülürken, söz konusu geleneği açıklama ve yorumlama konusunda yeni otoriteler ortaya çıkar. Temel inanç esasları bir doktrine, inanç ve akide sistemine, fıkha veya teolojiye dönüşür. Bu kurumsallaşma bazen değişimlere karşı bir direnç kaynağı haline gelir. Zira zamanla doktrin haline gelen inanç sistemi, inananlarda ilk dönemin heyecan ve duygusunu körelterek gelenek ve öğreti olarak statikleşir (Giddens, 2000: 472).

İslam düşüncesinde, dinin nasıl anlaşılacağı ve ne şekilde yaşanacağı konusunda birbirinden farklı siyasi, itikadi, fıkhi, içtimai, ahlaki ve felsefi pek çok söylem geliştirilmiştir (Kutlu, 2016: 15). Bu söylemlerin her biri manevi, ahlaki ve ilahi gerçeklerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda farklı bir epistemolojik kaynağa dayanmıştır (Uludağ, 2013: 13).

Modernleşmenin getirdiği yeni ilişki biçimleri ve bireyselleşme, insanlarda güvensizlik duygularının gelişmesine ve yabancılaşmaya yol açabilmektedir. Bu durum bireylerin ontolojik güven problemlerini aşmayı ve birincil ilişki ihtiyacını karşılamayı temin eden dini gruplara katılmalarını motive edebilmektedir. Bu bağlamda bir dini gruba katılan bireyler, gruba maddi ya da

başka yönlerden katkı sağlama ve bağlılık gösterme karşılığında, dini gruptan psikolojik, sosyal, düşünsel ve maddi olarak çeşitli kazanımlar elde ederler (Ammerman, 2012: 397-423). İleri derecede modernleşmiş toplumlarda birçok psiko-sosyal saiklerle kurumsal dinden uzaklaşma ve küçük dini gruplara yönelmeler yoğunluk kazanır (Şentürk, 2004: 110).

Diyarbakır'da dini gruplara yönelimleri motive eden nedenlerin bir kısmı yerel dinamiklerle ilişkilidir. Geleneksel kırsal hayatta medreselerin, halkın popüler dini beklentilerini karşılamaması insanları tarikatlara yönelmeye sevk etmiştir. 1990'lı yıllarda yaşanan zorunlu göçler ile birlikte yaşanan yabancılık ve güven problemleri karşısında dini grupların birincil ilişki ihtiyaçlarına cevap verme ve sosyo-ekonomik destek ağları geliştirme imkânları, şehre gelen göçmenlerin ilgisini çekmiştir.

Modern kültürde dini grupların çatışma ve gerilimlere girmeksizin bir arada yaşamaları meselesi önemli bir problem alanı olmuştur. Dini çoğulcu anlayışların gelişmesi ve bu vesile ile toplumsal barışın güçlendirilmesi için, dini grupların inanç, tutum ve pratiklerinin anlaşılması son derece önemlidir. Bu çalışmanın yapılmasını mümkün kılan motivasyon, bir taraftan Din Sosyolojisi Anabilim Dalının bulunduğu üniversitenin yer aldığı kentin dini haritasının çıkarılmasına diğer taraftan araştırmaya konu edilen dini grupların birbirlerini tanımalarına ve birlikte yaşama kültürünün geliştirilmesine katkı sağlama isteği olmuştur.

Yöntem

Bu araştırmanın problemi nitel bir araştırma yöntemi ile irdelenmiştir. Araştırma verilerinin ana gövdesini oluşturan bilgiler Ekim 2018 ile Kasım 2019 tarihleri arasında, toplamda doksan beş kişi ile gerçekleştirilen mülakatlarla üretilmiştir.¹ Her bir dini grup hakkındaki veriler ya doğrudan grubun liderinden ya da hem grubu öğreti ve pratikler açısından iyi tanıyan hem de düşüncelerini rahat ifade edebilen dini grup mensupları aracılığıyla oluşturulmuştur. Mülakatlar tam yapılandırılmış görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiş, konuşmalar kayıt cihazına kaydedilerek daha sonra elektronik ortamda kodlanmıştır.

Araştırmaya konu olan dini gruplar; günümüzdeki haliyle toplumun dini hayatı ile ilgili düşünceleri, bu ekseninde kendilerine yükledikleri misyon, öğretilerinde beslendikleri kaynaklar ve örnek aldıkları şahsiyetler, toplumsal cinsiyet anlayışları, dini veya dinde çoğulculuk anlayışları ve gelecek tasavvurları gibi bağlamlarda araştırılmışlardır. Dolayısıyla bu parametreler dışındaki konulara girilmemiştir. Her bir dini grup hakkındaki bilgiler, görüşülen kimselerin düşüncelerini ifade ederek sundukları verilerin metinsel düzenlemelerinden oluşmuştur. Betimsel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada, on üç dini gruba yer verilmiş ve her bir dini grup yaklaşık yedi alt boyutta incelenmiştir. Bu bağlamda makalenin nicel sınırlarının aşılabileceği düşünülerek verilerden doğrudan alıntılara yer verilmemiştir.

Dini gruplar, kendilerini rahat ifade edemedikleri veya baskıya uğrama endişesinin söz konusu olduğu toplumsal koşullarda, kendilerini topluma sundukları, Goffman'ın ifadesi ile bir "sahne önü", bir de gerçekte "kendileri oldukları" bir "sahne arkası" olarak ikili bir pratiğe sahip olabilirler (Türkyılmaz, 2017: 35). Dolayısıyla okuyucunun, her bir dini grubun kendisini sunduğu biçim ile gerçeklik arasında bir örtüşmenin olmayabileceği düşüncesine eğilim göstermesinin makul sebepleri vardır.

Diyarbakır'da yüzlerce dini grubun varlığından söz edilebilir. Bu araştırma Diyarbakır'daki dini grupların salt bir envanterini çıkarmayı değil, belli başlı dini grupları çeşitli parametreler çerçevesinde ortaya koymayı amaçladığından, araştırmanın örneklemini bir makalenin çerçevesine bağlı olarak sınırlandırılmıştır. Ayrıca araştırmanın evreninde yer alan dini gruplar, makro düzeyde

¹ Katılımcılara ulaşma ve mülakatların yapılması konusunda katkı sağlayan Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerime teşekkür ederim.

din ve mezhep şeklinde değil, İslam üst çatısı altında yer alan ve cemaat ve tarikatlar ile sivil toplum kuruluşları olarak yapılanmış vakıf ve dernekler gibi daha mikro bir eksende incelenmiştir.²

Dini gruplar statik toplumsal yapılar değil, değişim olgusuna tabi sosyal gerçekliklerdir (Kutlu, 2016: 10). Bu olgu göz ardı edilmeksizin, kesitsel bir araştırma olarak kurgulanan bu makalede dini grupların kuruluş, gelişim ve dönüşüm süreçlerine yönelik tarihsel bilgiler verilmemiş, incelenen dini grupların geçmişteki anlayış ve uygulamalarına değil, günümüzdeki din anlayışlarına odaklanılmıştır. Haliyle bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, araştırmanın yapıldığı dönem ile sınırlıdır.

Dini gruplar sosyolojisinde karşılaşılan yöntemsel sorunlardan biri de dini grupların tipolojik tasnifi meselesidir. Zira bazı gruplar kimi nitelikleri itibariyle birden fazla kategorideki grupların özelliklerini bir arada taşıyabilirler. Dolayısıyla bu grupların hangi kategoriye dâhil edileceği konusunda kesin yargılara ulaşmak zorlaşır. Benzer bir zorluk bu çalışmada da söz konusu olmuştur. Örneğin Diyarbakır'daki görünümüyle Aleviliğin cemaat mi, tarikat mı yoksa bir sivil toplum örgütü³ mü olduğu tartışmaya açık bir konudur. Bu çalışmada Alevilik; dedenin statüsü, misyonu ve el verme olgusu, cami dışında özel bir ibadet mekânına sahip olmaları, cem ve zikir gibi kendileri ile özdeşleşen inanç ve pratikler gözetilerek tarikat kategorisine dâhil edilmiştir.

1. Cemaatler

1.1. Hizbullah

Kamuoyunda Hizbullah olarak bilinen bu grup başta Hüda-Par, Mustazaf-Der ve İttihad-ı Ulemâ olmak üzere birçok isim altında ve siyasi, ekonomik, sosyal ve eğitsel olarak farklı alanlarda yapılanmıştır. Bu grup, günümüzde Müslümanların ilim açısından geri kaldıklarını ve bu geriliğin Müslüman toplumlarda birçok olumsuzluğun temel nedeni olduğunu düşünmektedir. Onlara göre cehalet Müslüman toplumların Batı medeniyeti karşısında aciz duruma düşmelerinin en önemli nedenidir. Çeşitli sebepler ile ulema, toplumu bilgi ve bilinç ile yetiştirememiştir. Toplum temel İslami kaynaklardaki saf din anlayışından uzaklaşmıştır. Dolayısıyla toplumda egemen olan cehalet ile mücadele etmek her Müslümanın görevi olmalıdır. Bu amaçla Hizbullah daha çok Doğu ve Güneydoğu'da olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde medreseler açarak toplumu dini olarak eğitmeyi önemli bir hedef olarak görmektedir. Onlara göre Müslümanların Batı karşısındaki mağlubiyetinin nedeni cehalet ise onların yeniden ayağa kalkabilmeleri de ancak ilim ile mümkün olacaktır.

Hizbullah, bir taraftan medreselerde geleneksel dini eğitim verirken, diğer taraftan özellikle bu medreselerden yetişen kimseler aracılığıyla camilerde tebliğ faaliyetleri de yürütmektedir. Doksanlı yıllarda yoğun bir şekilde gösterdikleri cami merkezli bu faaliyetlere 2000'li yıllarda ara vermişlerdi. Şimdilerde ise camilerde özellikle akşam ve yatsı namazları arasında söz konusu faaliyetlerini yeniden yoğunlaştırmışlardır. Temel misyon olarak dini eğitim ve irşad faaliyetlerini benimseyen Hizbullah, bu faaliyetlerinin yanında, siyasal alandaki mücadelelerinin çatısı olan Hüda-Par için çalışmakta, öğrenci yurtları açmakta, yardım dernekleri ile yoksullara yönelik yardım faaliyetleri yürütmekte, medreselerin ıslahı ve dini alanda çeşitli ortak faaliyetlerde bulunmak amacıyla, dini motivasyonlu sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyon faaliyetleri yürütmektedirler. Hizbullah, düşüncelerini kitlelere ulaştırmak amacıyla gazete ve televizyon gibi basın ve yayın araçlarını kullanmaktadır.

Düşünsel olarak Hizbullah; Hasan el-Benna (ö. 1949), Seyyid Kutub (ö. 1966), Humeyni (ö. 1989), Said Nursi (ö. 1960), Mevdudi (ö. 1979) gibi düşünürlerden ve ayrıca cemaate mensup kimselerin eserlerinden beslenmektedirler. Hasan el Benna, Seyyid Kutub, Bediuzzaman Said Nursi, Ahmet Yasin (ö. 2004), Halit İslambuli (ö. 1982), Ahmedê Hânî (ö. 1707), Selahhaddin-i Eyyûbî (ö. 1193), cemaat üyelerine rol model olarak sunulan şahsiyetlerdir. Diğer taraftan cemaat içinde Ehl-i Sünnet düşüncesine bağlılık giderek daha fazla öne çıkmaktadır.

² Müslümanlar dışındaki diğer dini gruplar ise başka bir çalışma konusu olarak planlanmıştır.

³ Diyarbakır'da Aleviler dini faaliyetlerini çoğunlukla Pir Sultan Abdal Derneği bünyesinde yürütmektedirler.

Toplumsal cinsiyet konusunda Hizbullah cemaatinin düşünceleri oldukça gelenekseldir. Onlara göre; toplumsal hayatta erkek kadın üzerinde idareci (kavvam) dir. Ev dışı işler erkeğin, ev içi işler ise kadının sorumluluğundadır. Düzenli bir toplumsal hayatın temin edilmesi için kadın ve erkeğin kendi yetki ve sorumluluklarına bağlı kalmaları gerekir. Modern toplumsal cinsiyet anlayışı kadını ev dışında tanımlamakla Müslüman ailenin yapısını bozmuştur. Kadının dışarıda ücretli çalışması veya kamuda yöneticilik görevi üstlenmesi, toplumda kadın erkek ilişkilerini istikrarsızlaştırmış ve dolayısıyla birçok toplumsal problemin kaynağı haline gelmiştir. Kadının birçok açıdan erkeğe göre zayıf olması, Allah tarafından, (onun fitratına uygun olarak) cinsiyetler konusunda yapılmış rol tahsislerinin makuliyetini göstermektedir. Dolayısıyla kadın kamusal işler yerine ev içi hizmetler ve çocukların yetiştirilmesi ile ilgilenmelidir. Kadının kocasına itaat, kocanın da karısını koruma sorumluluğu eşler arasında temel ilişki eksenini olmalıdır. Bu bağlamda Hizbullah cemaati, toplumsal cinsiyet konusundaki düşüncelerinin çerçevelediği alanda, kadının rollerini daha bilinçli bir şekilde yerine getirebilmesi için, kadınların medrese eğitimlerine büyük önem vermektedir.

Hizbullah cemaatinin kanaat önderleri, diğer Müslüman dini gruplar ile ilişkileri bağlamında dinde çoğulculuk konusunda “Mü'minlerin kardeşliği” prensibini esas aldıklarını ifade etmektedirler. Bu konuda, kendilerini diğer Müslüman dinin gruplardan üstün görmediklerini, medrese icazet törenleri veya çeşitli vesilelerle düzenledikleri birlik ve kardeşlik programlarına farklı görüşlerdeki dindarları da davet ettiklerini ve ümmetin birliği konusunda arabuluculuk misyonu yüklendiklerini belirtmektedirler. Dini çoğulculuk konusunda ise; Kur'an'ın ilkelerine uygun bir tutum içinde olmaya özen gösterdiklerini ifade eden cemaat önderleri, bu konuda Kur'an'ın; “dinde zorlama yoktur” buyruğunu diğer din mensupları ile ilişkilerde temel düstur olarak aldıklarını ifade etmektedirler. Onlara göre Müslümanların Ehl-i Kitap ve müşrikler ile ilişkileri birbirinden farklıdır. Örneğin Ehl-i Kitabın kestikleri hayvanların eti yenilir; ama müşriklerin kestiklerinin yenilmesi haramdır. Buna karşın Müslüman toplum aleyhinde bulunmadıkları, İslam'a dil uzatmadıkları sürece her türlü inanç grubu Müslümanlar ile birlikte güven içinde yaşayabilir.

Hizbullah'ın önde gelenlerinin Müslümanların geleceği hakkındaki projeksiyonları ise homojen bir görüş halinde değildir. Onlardan bazılarına göre günümüzde Müslümanlar, gerek Batı'nın her türlü saldırısı gerekse hurafeler ile bulanmış din anlayışları yüzünden hemen her alanda dezavantajlı durumdadırlar. Ancak Müslümanların Batı karşısında uyanmış olması, kendi dini kaynaklarına yeniden dönmeye başlamaları ve dini grupların hizmetleri, gelecekte Müslümanların düşünsel ve maddi olarak daha iyi durumda olacakları konusunda umut vericidir. Diğer bazıları ise teknoloji ve kapitalizmin Müslümanları dinden uzaklaştırmakta olduğu ve eğer olağanüstü bir direnç geliştirilemez ise gelecekte Müslümanların durumunun, hadis rivayetlerindeki kıyamete yakın zamanların tasvirlerindeki gibi olacağını düşünmektedirler.

1.2. Hizbu't-Tahrir

Hizbu't-Tahrir cemaatine göre günümüz Türkiye'sinde, hâkimiyetin Allah'tan başkasına tahsis edilmesi, toplumda birçok şer'î hükmün geçersizleştirilmiş olması, İslam'a birçok hurafenin bulaştırılmış olması gibi nedenlerle düşünce ve amelde Müslüman olduğu söylenebilecek insanların sayısı oldukça azalmıştır. Dolayısıyla cemaat, Allah'ın hükümlerinin ihyası, ümmetin birliğinin ve ikinci Raşidî Hilafet Devleti'nin tesisini kendisine misyon olarak üstlenmiştir. Toplumdaki bozulmuşluğu ıslah etmek yerine inkılâbî bir değişimi gerçekleştirmek için fikri ve siyasi olarak üç aşamalı bir hareket stratejisini belirleyen cemaate göre Hilafet Devleti kuruluncaya kadar şiddete başvurmak doğru değildir.

Hizbu't-Tahrir, İslam'da şahsi liderliği kabul etmedikleri için belirli bir şahsın eserlerini kaynak olarak benimsemezler. Buna karşın, cemaat tarafından, tarihte İslam'a ışık tutmuş kimselerin dini perspektiflerinin süzülerek çıkarılmış eserler temel başvuru kaynakları olarak görülmektedir.

Hizbu't-Tahrir'e göre İslam'ın bin dört yüz sene önce kadınlara verdiği haklar bugün de onların izzet ve şeref içinde yaşamaları için yeterlidir. Onlara göre kadının asli görevi ev hanımı olması ve annelik görevini yerine getirmesidir. Ancak kadın şer'î nasslar çerçevesinde İslam Devleti çatısı altında kamusal alanda çalışabilir.

İkinci Raşidî Hilafet Devleti'nin tesisini hedef olarak benimseyen Hitbu't-Tahrir, bu amaca ulaşma sürecinde diğer Müslüman dini gruplarla kardeşlik ilişkisi içinde bulunmayı tercih etmekte ve onlarla çekişmeyi uygun görmemektedir. Ehl-i Kitap, müşrikler ve mürtedler konusunda ise Zımmî hukukunun ve diğer şer'î esasların uygulanmasını benimsemektedirler (Hizbu't-Tahrir, 2009: 40 vd.). Onlara göre Allah kâfirleri ve müşrikleri pislik ve murdar olarak vasıflandırmıştır. Dolayısıyla küfre ve kâfire hoşgörülü ve sevgi ile yaklaşmak veya bu konuda çoğulculuğu ya da katılımcılığı savunarak o insanlarla diyalog kurmak İslam şeriatına aykırıdır.

Hizbu't-Tahrir Müslümanların geleceği konusunda oldukça iyimserdir. Onlara göre Müslümanlar bugün elli sene öncesine göre, üzerlerindeki cehaleti ve baskıyı kısmen de olsa hafifletmiş olmalarından dolayı daha iyi durumdadırlar. Müslümanların eskiye özlem duymaya başlamaları ve yeniden bir saadet asrının inşası için verdikleri mücadele örnekleri, mücadele edenlerin sayısı henüz yeterli olmasa da, gelecek için ciddi bir umut vadetmektedir. Hizbu't-Tahrir, (kendi tespitleri ile) bazı thing tang kuruluşlarının 2022 yılından sonra Müslümanlar tarafından bir Hilafet devletinin kurulacağını dillendirmiş olmaları, Müslümanların bu konuda belirtilen tarihten de yakın bir zamanda amaçlarına ulaşacağını bir göstergesi olarak kabul etmektedir.

1.3. Süleymancılık (Süleyman Efendi Cemaati)

Süleymancılık, topluma Kur'an'ı en nitelikli şekilde öğretmeyi ve fıkıh konusunda toplumu eğitmeyi misyon olarak yüklenmiş bir dini gruptur. Onlara göre Kur'an hakkı ile okunup anlaşılırsa toplum ahlaki olarak ıslah olur. Bu amaçla açtıkları yurtlarda tashih-i hurûf kaidelerine uygun olarak Kur'an okuma eğitimini faaliyetlerinin merkezine almaktadırlar. Bunun yanında fıkıh ve fıkıhın temel kaynaklarını anlamak için medrese usulünde Arapça öğretimine de önem vermektedirler. Kendilerinin itikad ve amelde Ehl-i Sünnet'in en iyi temsilcileri olduklarına inanan Süleymancılar, ferdin, sıhhatli bir dini hayat yaşayabilmesi için gerekli olan ilmihal bilgilerinin öğretilmesi, kılık kıyafet ve adab-ı muaşeret konusundaki eğitim faaliyetleri ile toplumda çok önemli bir vazife ifa ettiklerini düşünmektedirler.

Süleymancılar, düşünsel olarak Kur'an-ı Kerim, Siyer Kitapları, Medrese kaynakları, Mektubat-ı Rabbanî ve Süleyman Hilmi Tunahan'ın hayatını konu alan eserleri okumaktadırlar. Süleyman Hilmi Tunahan (ö. 1959) ve II. Abdülhamit (ö. 1918) ise rol model olarak benimsedikleri şahsiyetlerdir.

Toplumsal cinsiyet konusunda Süleymancılar oldukça geleneksel anlayışlara sahiptirler. Onlara göre Allah'a kulluk noktası dışında ne Kur'an-ı Kerim'de ne de Hz. Peygamber'in hadislerinde kadın erkek eşitliği söz konusu olmamıştır. Fıtrat olarak farklı yaratılan kadın ve erkek arasında eşitliğin kabul edilmesi başta aile olmak üzere bütün toplumun ifsat edilmesi demektir. Nitekim günümüzde kadın erkek eşitliği denilerek kadınların çoğunluğunun aklı çelinmiş, kadınlar artık en temel görevlerini bile yerine getirmez hale getirilmiştir. Oysa kadın aileyi ayakta tutan bir direk gibidir. Kadın ancak ihtiyaç halinde ve Allah'ın emirlerine aykırı olmayacak koşullarda ev dışında çalışabilir. Süleymancılar, Kur'an Kurslarında kadınlara da Arapça, adab-ı muaşeret ve fıkıh dersleri vermektedirler.

Diğer Müslüman dini gruplarla ilişkiler konusunda Ehl-i Sünnet düşüncesini kırmızı çizgileri olarak belirleyen Süleymancılar, kendilerince Kur'an ve Sünnet'e aykırı olmadığını düşündükleri her türlü dini faaliyeti İslam'a hizmet olarak değerlendirmektedirler. Dini çoğulculuk konusunda ise Osmanlı uygulamasını ideal örnek olarak görmektedirler. Onlara göre Hz. Peygamber'in Medine uygulamasında olduğu gibi, Müslümanlar aleyhinde faaliyetlerde bulunmadıkları sürece, İslam dışındaki inanç grupları ile çatışma içine girmeden birlikte yaşama toplumsal barış için önemlidir.

Müslümanların geleceği hakkında Süleymancıların öngörülleri pek iyimser değildir. Onlara göre özellikle Müslümanlar arasındaki ayrılıklar ve otoriter rejimler, İslam dünyasının yakın gelecekte barış ve refah içinde olacakları ihtimalini azaltmaktadır. Buna karşın Batı dünyasında İslam'ın geleceği parlak olabilir.

1.4. Zeynebiyye Hareketi

Diyarbakır'da mevcut çok sayıdaki Şii gruptan biri olan Zeynebiyye Hareketi, itikat ve amelde Caferî'liği benimsemiş bir dini cemaattir. Grup dinamizmi ve sinerjisinin çoğunlukla Ehl-i Beyt ve özellikle Hüseyin ve Kerbelâ kültü ile temin edildiği bu cemaat, inanç ve pratiklerinin merkezine imamet inancı ve Mehdi'nin gelişine hazırlığı almıştır. Bu cemaate göre Türkiye'deki, özellikle Arap ve Türk Şiiliği ciddi bir anlam krizi ile karşı karşıyadır. Dolayısıyla Şii bir inanç grubu olarak görülen Anadolu Aleviliğinin ıslahı için uzun süreli çabalar sarf edilmelidir.

Zeynebiyye cemaati, düşünsel beslenme kaynakları olarak; Humeyni, Küleyni (ö. 941), Murtaza Mutahhari (ö. 1979), M. Hüseyin Tabatabai (ö.1981), Seyyid Muhammed Musavi (ö. 2010) gibi şahsiyetlerin eserlerini okumaktadır. Ali (ö. 661), Hüseyin (ö. 680), Fatıma (ö. 632), Zeyneb (ö. 682), Ebu Zer (ö. 652) ve Humeyni (ö. 1989) cemaatin genel olarak örnek kabul ettiği kimselerdir.

Zeynebiyye Hareketi içinde kadın önemli bir figürdür. Özellikle Hüseyin'in annesi Fatıma ve kız kardeşi Zeynep etrafında oluşturulan kült ile şekillenen anlayıştaki ideal kadın modeli, bu cemaatte kadınları ev dışında da aktif rol almaya teşvik etmektedir. "Hz. Fatıma Günü" gibi etkinlikler kadınların birer aktör olarak misyon yüklenmelerini temin etmektedir. Buna karşın cemaat içinde kadınların özerk bireyler olarak var olduklarını söylemek zordur.

Türkiye'de Ehl-i Sünnet karşısında azınlık bir dini grup olan Zeynebiyye cemaati, siyasi, dini ve toplumsal dışlanmaya daha fazla maruz kalmamak için genel olarak Sünni anlayışa karşı çoğulcu bir söylemi yansıtmaktadır. Bu söylemi Humeyni'nin, mezhepleri yakınlaştırma projesi ve özellikle onun, slogan olarak kullanılan; "*La Sünniyye La Şiyye, Vahdet Vahdet İslamiyye (Ne Şiilik ne Sünnilik, İslam birliği)*" şeklindeki sözünü temellendirmeye çalışmaktadırlar. Öte yandan aynı cemaat, özellikle Diyarbakır'da, diğer Şii gruplar ile (kısmen rekabet temelli) gergin bir ilişki içinde bulunmaktadır.

Zeynebiyye'ye göre Müslümanlar Ehl-i Beyt ve imamet anlayışının birleştiriciliği çerçevesinde aralarında kenetlenirlerse, Batı karşısında yeniden üstün hale gelebilirler. Onlara göre İran devrimi, İslam dünyasının Batı'ya meydan okuyabileceği konusunda önemli bir örneklik oluşturmuştur.

1.5. Nurculuk

Diyarbakır'da, genel itibarıyla Nurcular olarak bilinen ve temel din anlayışları, Bediüzzaman Said Nursi'nin eserleri ile şekillenmesi hasebiyle birbirinden derin farklılıklar göstermeyen en az sekiz grup mevcuttur.⁴ Bu gruplara göre Müslüman toplumların yaşamakta oldukları düşünsel ve maddi olumsuzlukların en temel nedeni imansızlık ya da taklidi inanç felaketidir. Nurculara göre insanlara tahkiki imanı kazandırmak ve inançsızlıkla mücadele günümüzün en acil dini hizmetidir. Bu da en etkili şekilde Bediüzzaman'ın Risale-i Nur külliyyatının rehberliği ile mümkündür. Nurcular, birey olarak iman hakikatlerini kavrayıp içselleştirdikten sonra, örnek bir şahsiyet olarak, diğer insanların da kurtulmasına vesile olmayı ve dolayısıyla toplumu yeniden ihya etmeyi her bir cemaat mensubunun yüklediği dini bir misyon olarak görmektedirler.

Nurcular teorik olarak, düşünsel ve maddi açıdan dini hayata rehber olarak alınması gereken temel kaynağın Kur'an olması gerektiğini kabul etmekle birlikte, Risale-i Nur külliyyatının Kur'an'ın iman ve amel düzeyinde hayata geçirilebilmesi için en iyi vasıta olduğuna inanmaktadırlar. Nurcular temelde Bediüzzaman'ı (ö. 1960) örnek alırlar. Bunun yanında Nakşibendilik eksenli tasavvufun etkisi ve Bediüzzaman'ın teşvikleri ile Abdulkadir Geylani (ö. 1166), İmam-ı Rabbani (ö. 1624) ve İmam-ı Gazali (ö. 1111) gibi şahsiyetleri de örnek alınacak kimseler olarak görürler. Kimi gruplarda Bediüzzaman'ın talebelerinden bazıları, dini hizmetler konusundaki mücadeleleri ve Bediüzzaman ile ilişki biçimleri grup üyelerine numune-i imtisal olarak gösterilir.

⁴ Etnik kimliğe vurgu veya Bediüzzaman'ın mirasının korunmasındaki yaklaşımları birbirinden farklılıklar gösterse de, bu gruplar Nurculuk şeklinde kategorize edilebilir.

Nurcular'ın toplumsal cinsiyet anlayışı da Bediüzzaman'ın bu konudaki yaklaşımları ile şekillenmiştir. Onlara göre İslam kadına büyük bir değer ve şeref bahşetmiştir. Kadın fitratına uygun olarak, evde çocuklarını yetiştirmek ve kocasına sadakat göstermekle hem dini hem de dünyevi olarak büyük bir değere mazhar olur. Vazifesini hakkıyla idrak eden kadınlar; “görünmez kahramanlar” ve “şefkat abideleri”dirler. Ancak günümüzde kadının, Batı'nın tesiriyle, erkeklerin rollerine talip olması ve ev dışında çalışmaya meyletmesi onun, asli görevlerini ihmal etmesine, haliyle aile ve toplumun ahenginin bozulmasına neden olmuştur. Bu vaziyetin ortaya çıkmasında geleneksel anlayışların kadın konusundaki ifratı ile modern anlayışların tefriti etkili olmuştur.

Kendileri dışındaki Müslüman dini gruplar konusunda dışlayıcı bir anlayışa sahip olmayan Nurcular, Ehl-i Sünnet şemsiyesi altında bulunan ve İslam'a hizmet eden her gruba olumlu yaklaşmaktadırlar. Onlara göre örneğin Süleymancılar Müslümanlara Kur'an'ı öğretirken, kendileri Kur'an'ın anlaşılması, tarikatlar ise ibadetlerin ihlaslı bir şekilde yerine getirilmesi noktalarında hizmet görmektedirler. Bu haliyle her dini grup bir vücudun farklı işlevler gören birer uzvu ya da bir ordunun farklı görevler üstlenmiş bölüklerine benzerler. Dini çoğulculuk konusunda ise Nurcular, ahirette kurtuluş için Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman etmeyi şart koşturmak suretiyle, dışlayıcı bir tutuma sahiptirler. Bununla birlikte İslam ve Müslümanlar aleyhinde bulunmadıkları sürece diğer inanç grupları ile bir arada hoşgörü içinde yaşanabileceğini düşünmektedirler.

Nurcular, Müslümanların gelecekteki durumları hakkında iyimser bir tutuma sahiptirler. Onlara göre din asla yok olmaz. Zira insanın fitratında inanma ihtiyacı vardır. İslam dünyası her ne kadar günümüzde karanlık bir dönemden geçiyorsa da, Müslümanlar şayet kendileri ve ailelerinden başlayarak iman hakikatlerini kavramaya ve ihlas ile amel etmeye önem verirlerse gelecekteki değişim ve dönüşümler sonrasında en güçlü medeniyet haline gelebilirler.

2. Tarikatlar

2.1. Kadirilik

Diyarbakır'da Kadirilik çeşitli sebeplerle tarihsel yaygınlığını kaybetmişse de günümüzde hala toplumun dini hayatı üzerinde nisbi bir etkiye sahiptir. Bunlardan örneğin Sultan Şeyhmus Ez-Zülî, Münir Baba ve Duderî kolları medrese ve dergâhlar ile faaliyet göstermektedirler. Kadiriliğin faal her bir kolu, gerek sadaka ve zekât olarak verilen yardımların yoksullara ulaştırılması gerekse irşad ve zikir faaliyetleri ile insanların manevi dünyalarına yönelik hizmetlerde bulunduklarını düşünmektedir. Onlara göre insanlar geleneksel değerlerinden uzaklaşmış, yalnızlaşmış ve birçoğu ahlaksızlık bataklıklarına sürüklenmiştir. Dolayısıyla bu ortamda insanlara özellikle manevi rehberlik ve kardeşlik ortamı sunmakla maddi ve manevi olarak önemli bir misyon ifa ettiklerine, medrese ve dergahları ile İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak/irfan boyutlarına yönelik hizmetlerinin toplumda çok önemli bir eksikliği karşıladığına inanmaktadırlar.

Kadiriler, medreselerinde klasik sıra kitapları okutmakta, ayrıca belli bir seviyedeki müridlerine Şehy Abdulkadir Geylanî'nin Fethu'r-Rabbânî'sini, Şeyh Abdulkerim Kuşeyrî'nin Kuşeyrî Risalesini, İmam-ı Gazalî'nin İhyâu 'Ulumu'd-Din adlı eserini ayrıca Tabakâtü'l-Kübrâ ve Menâkıbü'l-'Arifin gibi eserleri, bunların yanında bazıları Bediüzzaman Said Nursî'nin risalelerini de okutmaktadırlar.

Kadiri tarikatı toplumsal cinsiyet konusunda gelenekçi bir anlayışı benimsemektedir. Onlara göre modern Batının etkisi ile Müslüman kadınların zihinleri bulandırılmıştır. Dolayısıyla kadınlar kendi dini ve geleneksel değerlerine ve kadınlık kimliğine yabancılaşmaktadır. Kadının, Allah tarafından tahsis edilmiş görevlerinden uzaklaşması aile içi ilişkileri zedelemiş, bu da toplumsal huzurun bozulmasına neden olmuştur. Günümüzde kadınlar dini bilgi ve adap açısından oldukça geri kalmışlardır. Kadiriler, açtıkları Kur'an Kursları ile kadınların eğitimi konusunda önemli bir hizmet gördüklerine inanmaktadırlar.

Kadirilerin dini ve dinde çoğulculuk konusundaki düşünceleri oldukça gelenekseldir. Onlara göre İslam dairesi içinde Allah'a giden çok sayıda yol vardır. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet inancı çerçevesinde kaldığı sürece her cemaat veya tarikat dinde bir zenginlik sayılır zira bu dini grupların her biri İslam'ın güzelliklerinin bir yönünü temsil etmektedir. Kadiriler dini çoğulculuk konusunda

ise İslam fıkhnının hükümlerini uyulması gereken ilkeler olarak kabul etmektedirler. Onlara göre İslam esasen bir barış dinidir. Müslümanlar ile birlikte yaşamayı tercih etmiş gayrı Müslimler, cizye vermek suretiyle Müslümanlardan aldıkları eman sayesinde güven içinde yaşayabilirler. Her ne kadar Ehl-i Kitap ile diğer inanç gruplarının hukuku farklı ise de Müslümanlar, kendilerine savaş açılmadığı müddetçe hiçbir din mensubuna baskı uygulayamaz, onları İslam'a girmeye zorlayamazlar. Günümüzde bazı aşırı dini grupların İslam adına diğer din mensuplarına yaptıkları, İslam dinine aykırı olduğu gibi, Müslümanlara da zarar vermektedir.

Gelecekte Müslümanların durumu konusunda Kadiriler iyimser bir tablo çizmektedirler. Onlara göre toplumun, dini grupların hizmetlerine gösterdiği ilgi gelecek hakkında umut vermektedir. Günümüzde her ne kadar Müslümanlar zor zamanlardan geçmekte iseler de gelecekte onlar için maddi ve manevi alanda her şey daha güzel olacaktır. Toplum, âlim ve abidlere teslim olduğu ölçüde Müslümanların gelecek güzel günlere ulaşması daha kolay olacaktır.

2.2. Nakşibendilik

Diyarbakır'da, birçok grubu bulunan Nakşibendiliğin Halidî kolu daha yaygındır. Menzil, Haznevî, Palevî, İsmailağa, İskenderpaşa, Hayderî, Aziz Mahmud Hudaî gibi kolları bulunan Nakşibendilik Diyarbakır'da toplumun dini hayatı üzerinde etkili olan tarikat gruplarını kapsamaktadır. Nakşibendiler, genel olarak toplumun şuursuz bir İslam anlayışına sahip olduğunu, ibadetlerde ihlasın azalmış olduğunu, Hz. Peygamber'in ve diğer İslam büyüklerinin hayat örnekliğinin önemsenmediğini ve toplumda ahlaki bir dejenerasyonun yaşanmakta olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla bu gruplardan her biri, içinde yer aldıkları tarikatlar aracılığıyla insanların kurtuluşu ve manevi huzura ermeleri için gayret etmeyi amaçladıklarını belirtmektedirler.

Halidî Nakşibendilikte medrese eğitime büyük önem verilir. Dolayısıyla hemen bütün Nakşî tarikatların medreseleri vardır. Bu medreselerde klasik sıra kitapları okutulur. Bunların yanında Kadiriler kadar olmasa da çeşitli tasavvuf kitaplarının da okunması tavsiye edilir. Bütün sözü geçen tarikatlar, Nakşibendiliğin öncü tarihsel şahsiyetlerinin yanında, Nakşibendiliğin ana gövdesinde ayrıldıktan sonraki süreçte kendi tarikatları ile özdeşleşmiş şahsiyetleri örnek aldıklarını belirtmektedirler.

Genel olarak Nakşibendî tarikatları, günümüzde kadının ideal konumundan uzaklaştığını düşünmektedirler. Onlara göre modern Batı kültürü Müslümanları kadınlar üzerinden dejenere etmektedir. Kadın dini ve dünyevi anlamda asli vazifelerinden uzaklaşmış, kadınlarda özellikle hayâ ve iffet duygusu önemini yitirmiştir. Dolayısıyla Müslümanların aileyi ve toplumu dini ölçülere göre yeniden organize edebilmeleri ancak kadının eğitimi ve ıslahı ile mümkündür. Bu ortamda kadınların yetiştirilmesine her zamankinden daha büyük bir önem verilmesi gerekir.

Nakşibendiler, dinde çoğulculuk konusunda keskin bir dışlayıcı tutuma sahip değildirler. Onlara göre İslam itikadını paylaştıkları müddetçe hiçbir kişi veya grup diğerlerine karşı üstünlük iddiasında bulunamaz. Dini çoğulculuk konusunda ise İslam dininin gayr-ı Müslimlere yönelik belirlediği hükümlere uyulması gerektiğini düşünen Nakşibendiler, Müslümanların, tarihte olduğu gibi diğer din mensupları ile yan yana ve barış içinde yaşayabileceklerini, ancak Müslümanların gayr-ı Müslimler ile dost ve kardeş gibi olmamaları ve onlara karşı uyanık olmaları gerektiğini düşünmektedirler.

Nakşibendi tarikatlarının Müslümanların geleceği konusundaki tutumlarının temkinli bir iyimserlik şeklinde olduğu söylenebilir. Nakşibendilere göre günümüzde Müslüman toplumlar özellikle ahlaki yozlaşma ve dini sorumluluklara ilgi noktasında çok olumsuz bir durumdadırlar. Zaman gittikçe kötüye doğru gitmekte ve yakın gelecekte bu durumun köklü bir şekilde değişebileceğine ilişkin belirtiler de görünmemektedir. Buna karşın Müslümanlar kendilerini ıslah eder ve umutla çalışırlarsa Allah Müslümanları tekrar egemen ve müreffeh toplumlar haline getirecektir. Bu konuda Menzil tarikatının diğerlerine göre oldukça iyimser bir tutum içinde olması ilgi çekicidir.

2.3. Alevilik

Alevilik üst kimliği altında kendilerini Kızılbaş Alevi⁵ olarak gören Diyarbakır'daki Aleviler, toplumda dini inanç ve pratikler konusunda dışlayıcı anlayışların artmakta olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda farklı dinlerin ve din anlayışlarının çoğulcu bir ortamda birlikte yaşayabilmeleri için laikliğin önemli bir vasıta olduğunu belirten Aleviler, kendilerinin de, insanı yücelten ve eline, diline ve beline sahip çıkmak şeklinde ifade edilen ahlaki erdemlerin yaşandığı bir toplum arayışında olduklarını, Alevi inancındaki; “*Yaşat ki yaşayabilesin*” prensibi gereği, insanlar arasında barış içinde yaşama konusunda bir örneklik oluşturma amacıyla olduklarını ifade etmektedirler.

Aleviliği kültürle ve kendine has geleneklerle var olan bir inanç olarak gören Aleviler düşünsel olarak, kendi tarihsel inanç önderlerinin yaşam öykülerini ve şiirlerini içeren sözlü edebiyatı esas almaktadırlar. Şah Hataî (ö. 1524), Pir Sultan Abdâl (1550), Hacı Bektaş-ı Veli (ö. 1271), Nesimi (1417), Hz. Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin ve On İki İmam Alevilerin örnek kabul ettikleri kimselerdir.

Aleviler günümüzde kadının toplumsal konumunun insana yakışmayacak bir noktada olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre insanların bu dünyada mutlu olabilmeleri için kadının onurunun korunması ve toplumun ataerkil hastalıklardan kurtulması gerekmektedir. Toplum, Alevi'siyle Sünni'siyle insana yeni bir bakışla yönelerek bu kronik hastalığı tedavi etmelidir. Kadın insanoğlunun varoluşunu sağlayan candır. Bu gerçeklik bile tek başına kadının değerini açıkça ortaya koymaya yeterlidir. Dolayısıyla kadın karşıtı din söylemleri terk edilmeli ve dinin kaynakları, kadının onurunu zedelemeyecek şekilde yeniden yorumlanmalıdır.

Dinde çoğulculuk meselesinde Aleviler, hoşgörüyü esas almaktadırlar. Onlara göre Alevilik inancındaki; “*yaşat ki yaşayabilesin*” ilkesi toplumda birlikte yaşamamın temel kaidesi olmalıdır. Müslümanların hem kendi aralarında hem de diğer din mensuplarına karşı üst kimlik olma saplantısı toplumsal barışı ve çoğulculuğu olumsuz etkilemektedir. Her dini grup kendi halinde yaşamalı, ayrımcılığa yönelmemelidir. Üstünlük değil, farklılık anlayışı kabul edilmeli, ötekilere kin ve öfke ile bakmaya neden olan din yorumları terk edilmelidir. Bu noktada, Müslümanlar diğer dinlere bakışlarında kendilerini sorgulamalıdır. Farklı inanç grupları arasındaki ilişkilerde en önemli prensip saygıdır. Ötekilere saygı duymak, haklarını kabul etmek ve her şeyden önce insanı bir değer olarak kabul etmek gerekir. Dolayısıyla Hacı Bektaş-ı Veli'nin; “*yetmiş yedi millete bir nazardan bakarız*” sözü farklı inanç ve kimlikler arasındaki ilişkilerin temeli olmalıdır.

Aleviler gelecekte genel olarak Müslümanların ve kendilerinin durumunun daha iyi olacağı konusunda iyimser kanaatlere sahiptirler. Bireyselleşme ve bilgi kaynaklarına ulaşmanın kolaylaşması insanların dini, modern değerler ışığında yeniden yorumlamalarının dinin aslında olmayan birçok yorumun terk edilmesine imkân verdiğini ve bunun dinin lehine bir gelişme olduğunu düşünen Alevilere göre demokratik tutumların, insan hak ve özgürlüklerine saygının, çoğulcu anlayışların gittikçe daha fazla yaygınlaşması dini alanda da yansımalarını bulacak bu da genel olarak dine ve özelde Alevi din yorumunun güçlenmesine alan açacaktır.

3. Vakıf ve Dernekler

3.1. Anadolu Gençlik Derneği

Anadolu Gençlik Derneği (AGD), Müslümanların yerel ve küresel ölçekte yeniden bir İslami bilinç kazanmaları, Müslüman toplumların Batı medeniyeti ve büyük küresel güçler karşısında kendi tarihsel dinamikleri üzerinde yeniden yükselmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Dernek, Müslümanlara söz konusu bilincin kazandırılmasını tarihi bir misyon olarak görmekte ve bu noktada Müslümanlara hizmet etme amacıyla faaliyet gösteren diğer gruplarla kıyaslandığında kendi

⁵ Toplumda Kızılbaş nitelemesinin aşağılayıcı bir anlamda kullanılması nedeniyle Aleviler, kendileri hakkında bu kavramın kullanılmasından artık hazzetmemektedirler.

çabalarının daha kritik olduğuna inanmaktadır. Çünkü onlara göre, siyasal ve sosyal bir tutum olarak İslami bilinç diğer her türlü faaliyetten daha önceliklidir.

AGD mensupları, düşünsel beslenme kaynakları açısından diğer dini gruplara göre daha geniş bir yelpazeye yöneldiklerini ifade etmektedirler. Onlara göre entelektüel beslenme kaynaklarının daraltılması Müslümanlar arasında ayrışmaya, kopukluğa ve birbirini anlamamaya neden olmaktadır. Bu da Müslümanların bir araya gelerek birlik ve güç haline gelmelerini engellemektedir. Bu bağlamda Müslümanların bilinçlenmelerine katkıda bulunacak başta Hz. Muhammed, şehitler, siddıklar ve adil devlet adamlarının örnekliği büyük önem taşımaktadır. Kendileri için bu örneklikler arasında Necmettin Erbakan'ın hayatı ve mücadelesinin ise ayrı bir yeri olduğunu ifade etmektedirler.

İslami aile yapısının gittikçe dejenere olduğunu düşünen AGD mensuplarına göre bu durumun gelişiminde son dönemlerde aile bağlamında çıkarılan kanunlar ve buna bağlı mevzuatın çok önemli etkisi olmuştur. Zira Batı kültürü esas alınarak çıkarılan kanunlar Müslüman aile yapısının gerçeklikleri ve değerleri ile uyum sağlamamaktadır. Onlara göre gün geçtikçe aile içi huzursuzlukların, şiddetin ve boşanmaların artması bu alandaki mevzuatın problemli olduğunu işaret etmektedir. Dolayısıyla ailenin korunması amacıyla acilen İslami inanç ve Müslümanların tarihsel hafızası ile çelişmeyen, kadının iyi bir eş, çocuklarının eğitimini en iyi şekilde yerine getirebilecek iyi bir anne olmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

AGD, Müslümanlar arasında taassup söz konusu olmadığı sürece farklılıkların bir zenginlik ve dinamizm kaynağı olduğu düşüncesindedir. Onlara göre bir araya gelmeyi ve asgari müştereklerde buluşmayı, İslam düşmanlarına karşı birlik olmayı engelleyen anlayışlar bizzat Müslümanlara zarar vermektedir. AGD, Türkiye'de Müslümanların ortak bir amaç etrafında buluşmalarını sağlayan çatı bir örgüt konumundadır ve bu haliyle önemli bir misyona sahiptir. Dini çoğulculuk konusunda ise Müslümanların tarihindeki güzel örnekler esas alınmalıdır. Buna göre Müslümanlar arasında yaşayan diğer inanç gruplarına mensup insanların temel insani hakları korunmalıdır. Dolayısıyla hiç kimse dininden dolayı baskı ve zorlamaya maruz bırakılamaz ancak Müslümanların aleyhine olabilecek şekilde gayr-ı Müslimler ile işbirliği yapılamaz.

AGD'nin Müslümanların geleceği hakkındaki beklentileri olumludur. Onlara göre günümüzde Müslümanlar her ne kadar Batı dünyasının sömürsü altında, kargaşa ve yoksulluk içinde bulunuyorlar ise de Müslümanları gelecekte daha parlak zamanlar beklemektedir. Batı medeniyetinin enerjisini tüketmiş olması, Müslümanların uyanma ve birlik olma konusundaki farkındalıkları gelecek hakkındaki umutları beslemektedir. Müslümanlar aralarındaki ayrılıkları bir kenara bırakıp ortak siyasi ve dini idealler etrafında birleşirler, bilgi ve teknolojiye gereken önemi verirlerse onları bekleyen saadet zamanları daha yakın olacaktır.

3.2. Ay-Der

Ay-Der çevresi, toplumun İslami ideallerden uzaklaştığını, Müslümanların kendi kültürlerine yabancılaştıklarını düşünmektedir. Onlara göre günümüzde Müslümanların üstlenmeleri gereken ilk görev; öncelikle tek tek fertleri ardından aileyi ve nihayetinde İslami bir devlete doğru, halkı İslam'ı tümüyle yaşayan bir toplum meydana getirmek için çalışmaktır. Bu noktada gençliğin eğitimi büyük önem taşımaktadır.

Ay-Der, idealize ettiği topluma ulaşma yolunda Mısır'da Hasan el-Benna'nın öncülüğünde kurulan Müslüman Kardeşler'i ve onun hareket stratejilerini örnek almaktadır. Bununla birlikte İslamcı uyanışta önemli etkileri olan; Mevdudi (ö. 1979), Seyyid Kutub (ö. 1966), Ebu'l-Hasan En-Nedvi (ö. 1999), Fethi Yeken (ö. 2009), Said Havva (ö. 1989), Ramazan El Butî (ö. 2013), Bediüzzaman Said Nursi (ö. 1960) gibi şahsiyetleri önemli öncüler olarak görmekte ve onların eserlerini okutmaktadırlar.

Ay-Der modernizmin Müslüman kadını ve aileyi yozlaştırdığı konusunda diğer birçok dini grubun düşüncelerini paylaşmaktadır. Onlara göre, geleneksel toplum içindeki aşırı ataerkil ailelerde kadına yönelik olumsuz tutum ve uygulamalar olmuş ise de, İslam bu tür anlayışları tasvip etmez. Buna karşın bazı modernist ve feminist hareketler kadına özgürlük adı altında kadını tabii fitratından

uzaklaştırmaktadır. Bu hareketler kadına yönelik istisnai uygulamaları abartarak ve kadını yanlış bilince maruz bırakarak Müslüman ailenin yapısını sarsıntıya uğratmaktadır. İslam'da kadın zaten değerlidir. Kadına çocuklarını yetiştirme ayrıcalığı verilmiştir. Yani bir bakıma toplumu yetiştiren kadındır. Söz konusu vazifesini bilinçli bir şekilde yerine getirebilmesi için kadının mutlaka iyi yetiştirilmesi gerekir. Kadın, aile içindeki asli sorumluluklarını aksatmadığı takdirde ve İslami hassasiyetlere uygun olmak koşuluyla ücretli işlerde çalışabilir.

Dinde çoğulculuk meselesinde Ay-Der camiası çoğulcu bir tutumu benimsemekte, Hasan el-Benna'nın öğretilerini esas alarak; herhangi bir konuda ittifak sağlanabildiği takdirde diğer Müslüman dini gruplar ile birlikte hareket etmeyi, ihtilaflı durumlarda ise ötekileri mazur görmeyi ilke edinmekte, bütün Müslümanları ilgilendiren meselelerde diğerleri ile işbirliği yapmayı ümmet açısından önemli bulmaktadır. Dini çoğulculuk konusunda ise Medine Sözleşmesini örnek uygulama olarak görmekte, Müslümanların diğer din mensupları ile huzur ve barış içinde yaşayabileceğini düşünmektedirler. Onlara göre Diyarbakır'ın bu konudaki tarihsel tecrübesi günümüze uygulanabilir bir örnekliktir. Kısacası, İslam dışındaki dinlere hakikat payı verilmemesi ve diğer din mensuplarının Müslümanlar aleyhinde faaliyetlerde bulunmamaları koşuluyla bütün dinlerin mensuplarının bir arada yaşamalarının bir mahzuru yoktur.

İslamcı bir hareket olarak Ay-Der camiası gelecek konusunda iyimser bir tutum içindedir. Bu konuda Seyyid Kutub'un; "*İstikbal İslam'ındır*" ve Bediüzzaman'ın; "*Avrupa İslam'a gebedir*" gibi İslam medeniyetinin geleceği ile ilgili sözlerini referans kabul eden Ay-Der'e göre günümüzde Müslümanlar ihtilaf, çatışma ve bilgisizlik gibi olumsuzluklar içinde bulunmalarına rağmen, gerek Batı dünyasının İslam'a ilgisi gerekse Müslümanlarda tedricen görülen teyakkuz hali İslam dünyasının gelecekte daha iyi bir konumda olacağını teminatıdır.

3.2. İhvan-Der

İhvan-Der, Müslüman toplumun İslami değerleri hiçe sayan bir anlayış içinde bulunduğunu düşünmektedir. Onlara göre yanlış İslam anlayışı ile yaşanan dindarlık biçimleri toplumda İslami değerler ile diğerlerini melezleştirmiştir. Toplumda sahih dini bilincin kaybolması ile çarpık din ve dindarlık anlayışları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle insanlar örneğin namaz ile faizi, oruç ile çıplaklığı bir arada bulundurabilmektedirler. Gençlik İslami değerlerden uzak bir şekilde yetişmekte, aile kurumu hızla dejenere olmaktadır. İhvan-Der bu vasatta kendilerini, toplumu yeniden İslami değer ve pratiklerle buluşturmak amacıyla medrese, yurt, kitap kafe ve diğer vesilelerle hizmet eden ve bu konuda önemli bir vazife icra eden bir grup olarak görmektedir.

Fikri kaynaklar olarak Bediüzzaman Said Nursi (ö. 1960), Hasan el-Benna (ö. 1949), Mevdudi (ö. 1989), Seyyid Kutub (ö. 1966), Muhammed Sallabi, Ramazan Kayan, Nurettin Yıldız gibi çeşitlilik arz eden bir yelpazede okumalar yaptıklarını belirten dernek mensupları, İslam davası için mücadele eden, sözü geçen kimseleri rol model olarak görmektedirler.

Modern toplumda kadının tabiatından soyulduğunu düşünen İhvan-Der, kadının ticari bir meta ve cinsel bir nesne olarak görüldüğü Batı'nın etkisiyle Müslüman toplumda da kadının bireysel ve aile içinde İslami kimliğinden uzaklaşmakta olduğunu düşünmektedir. Onlara göre geleneksel Müslüman ailelerde kadına yönelik bazı yanlış uygulamalar olmakla birlikte Türkiye'de son dönemlerde bu yanlış uygulamaları istismar eden feminist hareketlerin de etkisiyle kadın fitri statü ve rollerinden uzaklaştırılmaktadır. Bu yaklaşımlar kadının durumunu ıslah etmeye değil, aile kurumunun bozulmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Müslümanların acilen kadın konusunda İslami değerleri temel alan yaklaşımlar ile inisiyatif almaları gerekmektedir.

İhvan-Der farklı kulvarlarda faaliyet gösteren diğer dini gruplara çoğulcu bir yaklaşımla bakmaktadır. Onlara göre Ehl-i Sünnet düşüncesinin kritik bariyerlerini aşmadıkları sürece her bir dini grubun düşünsel ya da metodolojik bazı eksikliklerinin olması bu grupların birbirine karşılıklı hoşgörü göstermelerine ve dayanışma içinde bulunmalarına engel değildir. Dini çoğulculuk konusunda ise Medine Vesikası ve Hz. Peygamber'in Medine'de gayr-ı Müslimlerle kurduğu ilişki biçimlerini, farklı dini inançların birlikte yaşamasının ideal formu olarak görmektedirler. İslam'ın dışındaki inanç mensupları ile Müslümanlarla olduğu şekli ile bir kardeşlik hukuku kurulamaz ancak,

Müslümanların aleyhine faaliyetlerde bulunmadıkları müddetçe onların can, mal ve inanç hürriyeti güvence altında olacağına, bu konuda Diyarbakır'ın tarihsel tecrübesinin örnek olabileceğine inanmaktadırlar.

İhvan-Der'in Müslümanların yakın gelecekteki durumları hakkındaki tutumlarının temkinli bir iyimserlik olduğu söylenebilir. Gerek Müslümanların inanç ve pratikleri ile İslam'ın özünden uzaklaşıp medeniyet inşa etme kapasitelerini yitirmiş olmaları, gerekse kapitalizmin ifsat edici potansiyeli ve bunun dünya çapında etkili olmasını sağlayan küreselleşme Müslümanların kısa bir süre içinde silkinip küresel bir aktör olmalarını zorlaştırmaktadır. Ancak İslam inancına göre Allah nurunu mutlaka tamamlayacaktır. Dolayısıyla yakın bir zamanda olmasa bile Müslümanlar hak ettikleri itibarı yeniden kazanacaklardır.

3.4. Müstakim-Der

Müstakim-Der günümüzde ve özellikle Türkiye'de toplumun İslam'dan uzaklaştığına, dine karıştırılan bid'at ve hurafeler nedeniyle Müslümanların bilerek ya da bilmeden şirke ve zulme bulaştıklarını düşünmektedir. Onlara göre bu insanların hem Müslüman olduklarını düşünüp hem de hâkimiyeti Allah'tan başkasına tahsis eden, günümüzün en büyük putu olan demokrasi rejimini benimsemeleri din anlayışlarındaki çarpıklığı göstermektedir. Bu ortamda kendilerini Allah'ın; *"içinizde iyiliği emreden, kötülükten de meneden bir topluluk bulunsun"* emrine icabet eden bir topluluk olarak gören bu grup, insanları söz konusu çarpık inanç ve pratiklerden kurtarmak ve hem kendi hem de muhataplarının felahı için tebliğde bulunmayı temel vazife olarak görmektedir.

Düşünce ve inançlarına mesnet olarak Selef akidesini benimseyen bu grup, itikadi meselelerde Eş'ari ve Maturidi âlimlerin kaynaklarını okumakta, diğer konularda ise Ehl-i Sünnet'in ilk üç dönemde ortaya koyduğu eserleri temel kaynaklar olarak kabul etmektedir. Özellikle iman meseleleri üzerine odaklandıkları için daha çok akideye ilişkin kaynaklar üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Misyonları ve din anlayışları itibarıyla örnek aldıkları kimseler ise fıkıh ile İmam-ı Şafii'yi, hadisleri muhafaza konusundaki gayretleri ile İmam Ahmed (ö. 855), Buhari (ö. 870) ve Müslim'i (ö. 870), zühdü ile Abdullah b. Mübarek'i (ö. 797), ilmi, feraset ve basireti ile İbn-i Teymiyye'yi (ö. 1328), bunların dışında da özellikle İmam Malik (ö. 795), İbn-i Kesir (ö. 1373), Hafız İbn-i Hacer (ö. 1449) ve İbnü'l-Cevzi (ö. 1200) gibi âlimleri tarihsel örnekler olarak kabul etmektedirler.

Müstakim-Der mensuplarına göre İslam kadına büyük değer atfetmiştir. Ancak günümüzde kadın, İslam'ın kendisine tahsis ettiği statü ve rolleri hiçe sayarak dini ve fitri olarak yabancılaşmıştır. Bu durum en bariz olarak, zorunlu olmadığı halde süslenerek kamusal alana çıkması veya aile içinde ve özellikle kocasına itaat noktasında sorumluluklarını yerine getirmemesi durumlarında görünür olmaktadır. Oysa kadının asli görevleri evinin işlerini idare etmek, çocuklarını yetiştirmek ve kocasını razı etmektir. Kadın kesinlikle ev dışında ücretli olarak çalışmamalı, zorunlu olmadığı müddetçe evden dışarı çıkmamalıdır. Kendisine çizilen sınırları ihlal etme konusunda kocasının öğütlerini dinlemeyen kadına nasihat veya yatağını ayırma gibi önlemler işe yaramadığında kadın kocası tarafından belli ölçüler gözetilerek dövülebilir.

Dinde ve dini çoğulculuk konusunda Müstakim-Der keskin bir dışlayıcı anlayışa sahiptir. Kişi veya gruplardan tağutu inkâr edip, Allah'tan başka hüküm koyan, yardım istenilen, dua edilen, rızık ve şifa verenin olmadığına inanan herkesi kardeş olarak görmektedirler. Onlara göre bu kimseler günah işleseler bile onlar hakkında hüküm verecek olan, insanlar değil Allah'tır. Bunların dışındaki kişiler, tarikatlar veya cemaatler imanlarına zulüm bulaştırmış olurlar ve müminler ile kardeş olma vasfını kaybederler. Özellikle tarikatlar bütünüyle şirke bulaşmış ve yeni dinler ihdas etmiş gruplardır. Dini çoğulculuk konusunda ise Yahudi, Hristiyan veya farklı bir din mensubu kişi veya milletin, İslam dinini kabul etmedikçe, Allah'ı Rab ve ilah olarak kabul etmedikçe, Allah'ın hükmüne boyun eğmedikçe ve *la ilahe illallah Muhammedu'r-resulullah* demedikçe kâfir olduğuna inanmaktadırlar. Bunlar Allah tarafından lanetlenen kimseler oldukları için İslam milletinden değildirler ve onlarla dostluk kurulamaz.

Müstakim-Der Müslümanların geleceği konusunda şartlı bir iyimserlik içindedirler. Onlara göre Müslümanlar günümüzde kendi yapıp ettikleri yüzünden büyük bir zillet içindedirler. Allah,

mü'minlere; iman edip salih amel işlemeleri halinde onları muzaffer kılacağını vadetmiştir. Şayet mü'minler Allah'a döner, onun dinini hayata tam olarak egemen kılarlarsa yeniden izzet ve onur içinde yaşayabilirler

3.5. Özgür-Der

Özgür-Der toplumun, İslamiliği sınırlı ve şekilci bir din anlayışına sahip olduğunu, dinin asıl önemli olan adalet ve ahlak boyutlarının göz ardı edilmekte olduğunu düşünmektedir. Dernek üyeleri yükledikleri misyonu, bilgi eksenli ve ahlak merkezli bir din anlayışını yaymak, başkalarına fayda vermek, refahı artırmak ve onu doğru bir şekilde paylaşmak, yeryüzünü yaşanılır kılmak ve inanç özgürlüğünü temin etmek olarak tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda, bir ıslah ve ihya yolunu takip ettiklerine inanmaktadırlar.

Özgür-Der mensupları düşünsel kaynak yönelimleri konusunda kendilerini daha çok 1960'lardan sonra Cemaleddin Afgani (ö. 1897), Muhammed Abduh (ö. 1905) ve Reşid Rıza (ö. 1935) çizgisindeki âlimlerin kitaplarının tercümesiyle başlayan sürecin takipçileri olarak görmektedirler. Bununla birlikte süreç içerisinde kaynaklarını çeşitlendirdiklerini, Seyyid Kutub (ö. 1966), Hasan el-Benna (ö. 1949), Mevdudi (ö. 1979), Ali Şeriatî (ö. 1977), Malik b. Nebi (ö. 1973), Muhammed Abid el-Cabiri (ö. 2010), Muhammed Müctehid Şebusteri, M. İzzet Derveze (ö. 1984), Hasan Turabi, Raşid Gannuşi, Seyyid Hüseyin Nasr gibi düşünürlerin tercüme eserleri yanında Türkiye'de Hamza Türkmen, Şefik Arslan, Hülya Şekerci, Yılmaz Çakır, Mustafa İslamoğlu ve Mustafa Öztürk gibi yazarları okuduklarını ancak okumalarını eleştirel bir tarzda yaptıklarını ifade etmektedirler.

Hem geleneğin hem de modernizmin kadının şahsiyetini ötelediğini, kadının insan olarak kendisini geliştirmesini engellediğini düşünen Özgür-Der'e göre gelenekçi anlayış kadını ataerkil toplumsal yapının ötekisi haline getirirken, modernizm ise onu kapitalize ederek araçsallaştırmıştır. Gelenekçiler modernizme karşı İslam dünyasını güvenceye almak adına kadını ve aileyi korunması gereken hassas birer bariyer gibi görmek ve aşırı muhafazakâr bir tutumla kadını kontrol etmek istemektedirler. Dolayısıyla hem gelenekçilik hem de modernizm kadının, "öteki" veya cinsel bir meta olmaksızın kendisini geliştirmesini ve topluma katkı sağlamasını engellemektedir.

Kendilerini İslami camianın bir grubu olarak gören Özgür-Der, kendileri gibi ıslah ve tecdid çizgisinde faaliyet gösteren dini gruplara daha yakın durmaktadırlar. Konjonktürel oluşumlar olarak değerlendirdikleri diğer bazı gruplara ise biraz daha mesafeli durmayı tercih etmektedirler. Bununla birlikte önemli toplumsal meselelerde diğerleri ile işbirliği yapma konusunda daha esneklerdir.

Dini çoğulculuk konusunda ise Özgür-Der mensupları, her türden inanç mensubunu insanlıkta kardeş olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Onlara göre dinde kardeşlik ise sadece Müslümanlar ile kurulabilir. Kendilerini İslami öğreti doğrultusunda iyiliğin temsilcisi misyonunu yüklenmiş bir grup olarak gören Özgür-Der çevresi, gayr-ı Müslimleri de insanlık ailesinin üyeleri olarak görmek, onlarla düşmanlık ilişkisini değil, birlikte yaşama kültürünü paylaşmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Bu durumu Müslümanların kendilerini tanıtmaya çabaları için de gerekli görmektedirler.

Özgür-Der, Müslümanların gelecekteki durumları konusunda temkinli bir iyimserlik içindedir. Onlara göre Müslümanlar şayet dini sahih bir şekilde anlama ve günümüze taşıma konusunda, inandıkları doğruları somutlaştırıp kurumsallaştıramazlarsa, uzak olmayan bir gelecekte, tıpkı Avrupa'da, skolastik düşünceden kaçan insanların sekülerleşmesi gibi Müslüman toplumlar da sekülerleşecekler. Ancak insanlığın tek umudu olabileceği düşünülen Müslümanlar söz konusu performansı gösterirlerse gelecekte maddi ve düşünsel alanda yeniden tarihin öznesi olabilirler.

Sonuç

Toplumun sosyal ve dini hayatının anlaşılmasında dini grupların sosyolojik olarak analiz edilmelerinin önemli bir yeri vardır. Öte yandan, farklı inanç gruplarının birbiri ile çatışmaksızın bir arada yaşamaları için karşılıklı olarak birbirleri hakkında bilgi sahibi olmaları bir zorunluluktur. Bu

çalışmayı motive eden şey; toplumu anlama çabası ve birlikte yaşama kültürüne nisbi bir katkı düşünceleri olmuştur.

Diyarbakır, tarihi kimliği ve kültürel hafızasının aşına olduğu üzere birçok dini grubun bir arada bulunduğu bir şehirdir. Politik kararların ya da toplumsal dönüşümlerin doğrudan etkilediği bu grupların kendileri de toplumun dini ve dolaylı olarak da sosyo-politik hayatı üzerinde çeşitli düzeylerde etkili olmaya devam etmektedirler.

Dini bilgiye ulaşmanın kolaylaşması ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bir taraftan geleneksel bilgi otoritelerinin gücünü sınırlarken diğer taraftan dini bilginin kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu durum, bir yandan din anlayışları açısından geleneksel dini gruplar arasında bir yakınlaşma sağlarken diğer yandan modernleşme ve toplumsal değerlerdeki değişime gösterdikleri tepkiler sebebiyle söz konusu gruplar arasında köklü ayrışmalar da ortaya çıkmaktadır.

Diyarbakır'daki dini gruplar, katı tekfirici Selefi anlayışlardan, dinsel çoğulculuğu benimseyen gruplara kadar oldukça geniş bir yelpazeye yayılan din anlayışlarına sahiptirler. Ancak uç Selefi anlayışlara veya dini çoğulculuk anlayışına sahip dini gruplar açısından az sayıdadırlar. Bu durumun gelişiminde Diyarbakır'ın da içinde bulunduğu bölgenin yaklaşık iki asırlık son dönem geçmişinde tasavvuf ile fıkhi birbirini ile mecz eden medrese otoritelerinin önemli bir etkisi olmuştur.

Diyarbakır'daki dini gruplar kültürün maddi alanlarında modernitenin getirilerine karşı radikal bir karşı tutum içinde değildirler. Buna karşın modernizmin, dinin temel değerlerini yoklayan hegemonik kuşatmalarına karşı muhafazakâr anlayışlara sahiptirler. Dini grupların neredeyse tamamı dinde çoğulculuk konusunda Ehl-i Sünnet'in din anlayışını aşan yorumlara mesafeli durmaktadırlar. Dinde çoğulculuk meselesinde ise günümüzdeki halleri ile İslam dışında herhangi bir dine hakikati temsil payesi vermemektedirler. Toplumsal cinsiyet meselesinde hiçbir dini grup geleneksel cinsiyet rollerine köklü eleştiriler yönelten bir anlayış içinde değildir. Öte yandan söz konusu bütün dini gruplar genel olarak, gelecekte Müslümanların durumunun daha iyi olacağı konusunda iyimser bir kestirimde bulunmaktadırlar.

Kaynakça

- Kurt, Abdurrahman (2012), **Din sosyolojisi**, Sentez Yayınları, Bursa.
- Giddens, Anthony (2000), Sosyoloji, **Din sosyolojisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Çelik, Celaleddin (2013). "Dini Gruplar", **Din Sosyolojisi** İçinde, Palet Yayınları, Konya.
- Simmel, Georg (t.y.), **Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Freyer, Hans (1964), **Din Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Mendras, Henri (2014), **Sosyolojinin İlkeleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türkyılmaz, Hilmi (2017), "Türk Modernleşmesini Arka Yüzü: Dini Grupların Gündelik Hayatta Dışa Kapalı Yapılaşması ve "Taktiksel" Yaklaşımı", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XLV(45), 7-40.
- Hizbu't-Tahrir, (2009), **Anayasa Mukaddimesi veya Esbab-ı Mûcibesi**, Dar-ul Ummah, Beyrut.
- Büyükkara Mehmet Ali, (2015), **Çağdaş İslami Akımlar**, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Taplamacioğlu Mehmet, (1963), **Din Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Ammerman Nancy T., (2012), "Cemaatler: Yerel, Sosyal ve Dini", **Din Sosyolojisi-Yaşadığımız Dünya**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Akyüz Niyazi, (2016), "Doğal Dini Gruplar", **Dini Gruplar** İçinde, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Şentürk Recep, (2004), **Yeni Din Sosyolojileri**, Gelenek Yayınları, İstanbul.

Kutlu Sönmez, (2016), **Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri**, Otto Yayınları, Ankara.

Uludağ Süleyman, (2013), **İslam Düşüncesinin Yapısı**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Günay Ünver, (2005), **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul.